Materialismen i Skönlitteraturen

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk har digitaliserats av **Göteborgs Universitetsbibliotek** och anpassats för Projekt Runeberg i november 2013 av Ralph E.

POPULÄR- VETENSKAPLIGA AFHANDLINGAR. 3.

MATERIALISMEN

I

SKÖNLITTERATUREN

AF

OLA HANSSON.

Stockholm. AlbeijäJIdxxiers förlag.MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN

af

OLA HANSSON.

STOCKHOLM.

ALBERT BONNIERS FÖRLAG.STOCKHOLM. ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1892.I.

Jag läste för några månader sedan i en berlinertidskrift ett kåseri, hvari ett af Tysklands kvickaste hufvud gjorde sig lustigt öfver den naiva tvärsäkerhet, hvarmed den ena gröna ungdomen efter den andra kungjorde sig ha, hvad framtidslitteraturen anginge, funnit de vises sten. Författaren hade till och med gjort sig den mödan räkna efter, huru många sådana Messias under det senast tilländalupna året framträdt i den tyska pressen; och antalet uppgick, tror jag, till ett halft tjog eller så där omkring. Om jag ej missminner mig, drog satirikern af detta erfarenhetsrön den mycket förståndiga lärdomen, att det bästa som framtidsdiktningens vänner vid en dylik embarras de richesse kunde göra, vore att helt lugnt ännu så länge se tiden an. Man kunde ju, ifall man redan nu definitivt förklarade sig för troende gent emot ett af dessa glada evangelier, löpa fara att, änskönt man om kvällen somnat in såsom den

allra urmodernaste fin-de-siècle-proselyt, nästa morgon få öronen tutade fulla af, att man vore så otroligt och bedröfligt långt efter sin tid; ty på en natt kunde mycket ske i dessa tider, då äfven den vittra utvecklingen drefves med ånga och under ledning af så många i deras yrke skicklige maskinister. Om det stod precis så i artikeln, som jag här uttryckt mig, vill jag icke stå inne för; andemeningen var emellertid densamma.

Och den var tvifvelsutan fullt riktig, såväl därutinnan att de vittre spåmännen på sista tiden, och icke minst i Skandinavien, på ett oroväckande sätt tilltagit i antal, som ock däri att man om samtliga dessa förkunnare — om öfvertygelsemännen icke mindre än om de oundviklige konjunkturmännen — kan säga, att många äro kallade men ingen utvald. Den lösande formeln har ingen funnit eller uttalat; visserligen. Men hvad författaren till den

ifrågavarande artikeln icke haft öga för och hvad han icke betonade, det var att alla dessa fenomen från dagens litterära lif samt och synnerligen voro de små hvita brottkammarna på en och samma framrullande jättevåg. De många spridda och olikartade sträfvandena efter en diktningens pånyttfödelse äga ett gemensamt och enhetligt något i själfva den anda, af hvilken de bäras; och vitterheten själf i sin helhet sedd är allenast en planka i detta tidsskepp, hvilket nu som bäst gör en grundlig vändning för att hålla en ny kurs på sin fart emot den nya värld, hvarom människosläktet drömmer.

Ty sekelskiftet torde, i likhet med senaste gången, komma att innebära mera än en förändring af 18— till 19—. Det är nog barnsligt att vilja finna ett mystiskt samband mellan den mänskliga kulturens stora omvandlingar och tideräkningens milstolpar; men då firmamentet är så fullt af underliga järtecken som fallet är i dessa det adertonde dygnets solnedgångstimmar, röner den känsliga människoanden inom sig rörelser och aningar, behof och drömsyner, bleka taflor och blott halft hörbara melodier, hvilka, en gång trängda upp till ytan och vordna visa och färg, kropp och dag, skola utgöra ingenting mer och ingenting mindre än själfva framtiden, den nva kulturen, det nva lifvet.

Det är med släktets stora metamorfoser som med den enskilda människans. De begynna osynligt, fullbordas omärkbart; med det ögonblick, då de framstå synliga och självmedvetna, slutar växandet och vidtager den mogna ro, som leder till upplösningen. Dessa första svaga tecken lill en förestående andens revolution äro vanskliga att gripa, vanskliga att fixera; de meddela sig allenast såsom helt allmänna förnimmelser, hvilka det sensibla na-turellet röner ungefär på samma sätt som temperaturförändringarna före ett oväder. Uksom ett in-dividuelt, impressionabelt nervsystem kan förutsäga ett åskväder med helt annorlunda bestämdhet än den meteorologiska anstalten med alla dess instrument, sammalunda gifves det enskilda människor, hvilkas väsen börjar vibrera, långt innan den offent-

ligt ulhängda tidsbarometern ens börjat visa ten dens till sjunkande.

Det skede af mänsklighetens lif, som nu går till ända, har tner än något annat varit nykter betens, den dogmatiska nykterhetens tidehvarf. Det torde ha erhållit denna sin framhärskande egenskap i sammanhang därmed, alt det haft sin utgångspunkt i småfolkets kommande till makten samt i den nation, som sedan gammalt varit den klara, men grunda fantasiens representant. Det har varit det galliska »tredje ståndet», som med sin revolution invarslat det; och alla de för århundradet mest utmärkande kulturella fenomenen — likhetsprinciperna med afseende på klasser och kön, kos-mopolitistnen. massherraväldet, judebörsen, millionstäderna, proletariatet, teorien om en objektiv diktning, specialisteriet inom vetenskapen, afvogheten emot personligheten och subjektiviteten ha till sist sin gemensamma rot i samma anda, för hvilken mänskligheten var en enda homogen massa, en samling siffror, ett åtskillnadslöst grått i grått, ett abstractum, hvars »rättigheter» man kunde proklamera, på samma sätt som Frankrike reducerades till en färglös karta, hvilken handen kunde efter behag indela i ett godtyckligt antal departement genom några på måfå dragna svarta linier å den hvita ytan.

Hvari bestod denna anda'? Hvilket var dess väsen ?

Den var lutter förstånd, och mekanisk. Den var motsatsen till det, hvilket just är det enda som

äger lif och kan alstra lif, som kan utveckla sig i sig själf och ut öfver sig själf: organismen; och den verkade, att de land allt mera förlorades ur sikte, hvilka endast kunna nås genom individens, folkets, rasens fördjupande af sig själf och hvilka dock lämna den enda jordmån, hvari den ena skörden efter den andra kan växa. Förståndsanda, plebejanda, maskinanda.

Samtidens filosofi och samtidens diktning äro naturligtvis äfven de inblåsta af samma anda. Förhållandet emellan dessa båda, d. v. s. den naturvetenskapliga materialismen och den objektiva naturalismen, deras gemensamma ursprung och intima frändskap, utgör ju ett stycke af ämnet för föreliggande lilla uppsats. De ha bäggedera hämtat sin grundprincip och sitt raison-d'ètre från en och samma världsåskådning; och enkannerligen har ju den moderna skönlitteraturen hos sin syster, den moderna vetenskapen, hämtat många af sina lif-rätter.

Det kan under ett dylikt innerligt samband ej ske annat, än att när en motströmning mot materialismen gör sig märkbar, densamma måste meddela sig öfver till granngebietet och där framträda såsom en motströmning mot naturalismen. Så är ock i själfva verket redan fallet. Ur den naturvetenskapliga materialismen har ju som bekant sprängt sig väg en psyko-fysiologisk mystik, hvilken i sina särskilda förgreningar såsom könspsvko-fysiologi, såsom raspsyko-fvsiologi, såsom under-söjkning af individens latenta förmögen heter, om-3f)
MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

sluter det genom materialismen tillgängliggjorda området med så enormt utsträckta och enormt fruktbara Tålt, att de förra genom proportionerna reduceras till en icke anad litenhet. Och hand i hand med denna anti-materialism har, såsom sagdt, naturnödvändigt en anti naturalism gjort sig gällande. Häruti är det enhetliga elementet mellan de skenbart så spridda och olikartade sträfvanden efter en litteraturens pånyttfödelse, hvilka i våra dagar framträda, — det enhetliga, bärande element, hvilket icke beaktats af den författare, hvars uttalanden i ämnet jag tagit till utgångspunkt. Och det ena fenomenet såväl som det andra, anti-mate-rialismen i vetenskapen och anti-naturalismen i diktningen, äro ju äfven de, i sin mån, de små hvita brottkammarna på en och samma framrullande jättevåg, — tvenne närstående yttringar af den tidsanda, hvilken nu, inemot det tjugonde århundradet, reser sig till kamp mot den i allo motsatta anda. som för jämt hundra år sedan gjorde sig till herre öfver människorna, — en anda, hvilken för öfrigt synes vara lika genuint germanisk till ursprung och väsen som den andra varit fransk och som i öfverensstämmelse därmed erhållit sina hittillsvarande fylligaste uttryck hos tvenne tyska män: i Friedrich Nietzsches alstring samt i boken »Rembrandt als Erzieher».materialismen i skönlitteraturen.

9

II.

När jag för tio år sedan inskrefs som civis academicus vid universitetet i Lund. hade den moderna materialismen just nått dit. Den nya lifs-uppfattningen vann hastigt en vidsträckt utbredning, understödd som den vardt af ett på den materiella odlingen enbart riktadt tidsintresse samt af maktlösheten hos de ideal, som den fann före sig och öfver hvilka den vann en lättköpt, föga ärofull seger. Den blef till härskande anda, till andlig atmosfär, till hvardagskost; den begynte dana människor, en ungdom bildade sig i dess beläte, typer stego fram, som aldrig förr varit sedda. Den generation, som gick, hade i sina bästa representanter varit en idealisk svärmare; clen, som nu kom. var en brutal armbågskarl. Den förra hade aldrig kommit stort längre än till sina drömmar, men dessa hade varit nobla nog; den senare däremot nådde tämligen snart hvad den ville: examina och aflöningen. Den studerande ungdomen framvisade äfven sin variant af storstädernas »Streber» och »struggle-for-lifer»: den tjuguårige ynglingen, som kunde konsten att simplificera lifvet med dess konflikter och hela innehåll till examensläsning och som hade öfverlägsenhet och god smak tillräckligt att bekänna sig och handla som egoist. Och denna typ blef småningom hufvud typen. De blidare an-10 matkrialismen i skönlitteràti rum.

lagda naturerna skämdes öfver sig själfva, som vore de behäftade med ett hemligt lyte; det blpf god ton att vara grof, i sätt, i ord, i tankar, i skrift; allt som gör ungdomen till ungdom misskrediterades, öfverspottades, förlöjligades, sattes i gapstock och kläddes i narrkåpa, — allt: lifsglädje!!, entusiasmen, kärleken till kvinnan, poesien, drömmarna.

Det var i denna atmosfär, som den moderna svenska litteraturen sköt upp. Den var — från-sedt det enda stora undantaget, Strindberg — en gallisk planta, som importerats till acklimatisering i nordgermanisk jord; och de i luften kringflygande fermenten drefvo den till fruktsättning. En dålig kroisering, som resulterade i gallblommor! Tio år allenast äro förflutna — sterilitet utefter hela linien, förpöbling af konsten, och den äkta dikta rens naturenliga förstarangsställning ohjälpligt misskrediterad hos allmänheten. Det är just härutinnan, i denna senare verkning, som något för vårt ämne intressant och betydelsefullt föreligger; och det är i afsikt att belysa detta, som jag företagit före stående skildring. Den lämnar ett typiskt exempel.

Förut hade skalden bland sina medmänniskor gällt såsom en annorlunda beskalfad än folk i gemen, ett väsen af annat och öfverlägset slag gent emot de simpla dödlige. Han var människan med »gudagnistan»; han var den heliga »inspirationens» redskap; han höll sanningen i sin ena hand och skönheten i sin andra. Denna uppfattning

hade alltför många blottsidor, blef i sitt uttryck lätt3f)

öfverspänd. fraseologi, karrikatyr; de långa lockarna och det diaboliska väsendet gjorde väl äfven sitt till; annars baserade den, såsom vi framdeles skola se, på en fullkomligt riktig instinkt gent emot den konstnärliga verksamhetens väsen. Denna »romantiska» fördom skaffades emellertid nu ur världen, jämte allt annat som etiketterades med detta slagord. Författaren — man undvek så mycket som möjligt att bruka glosan »skald», emedan den hade en sådan oangenäm bismak af högtrafvenhet — vore en yrkesman såsom andra yrkesmän; det funnes visst ingenting säreget eller »mystiskt» i hans sätt att producera, hvilket helt enkelt och helt prosaiskt vore en arbetsmetod, till väsendet ensartad med andra arbetsmetoder. Författarens högsta uppgift — det som just vore den nva diktningens nya uppgift — vore att sätta de aktuella spörsmålen, dygnsproblemen, under debatt, att m. a. o. konstituera sig såsom en gava sciencia militans. Men det intressantaste och lärorikaste exemplet är ännu tiII-öfvers. Det fanns bland den skrifvande skaran en enda verklig poet, en diktare i stort, det förut nämnda undantaget. Han tillhörde genom ålder och grundläggande intryck icke den sistkomna generationen, utan den som föregick denna och af densamma förträngdes; han upptog i sig och öfvervann den enas kulturideal, såsom han upptagit i sig och öfvervunnit den andras; eller, kanske rättare: de spelade bäggedera för honom endast en sekundär roll, såsom bakgrund för en sig alltjämt utvecklande och växande personlighet. Men nu3f)

kommer det märkvärdiga : i en punkt, och det just den centrala och där man allra minst skulle förväntat det, blef denne man sittande kvar i ett materialistiskt åskådningssätt, nämligen i uppfattningen af sitt egei väsen, sin kallelse, sin egenart, af sitt sätt att lefva, af sin produktionsförmågas tillvarelsesätt och lagarna för dess verksamhet. Det utmärkande för denne man är att han är exklusivt diktare, icke något som helst annat än diktare — i den mening, hvari jag tager detta ord och hvarom mera längre fram —, samt på samma gång diktare i eminentaste grad. Och dock, hvad denne man i åratal kämpat för — ban är innerligt visst icke ännu fri från denna maniartade fördom — var just den åsikten, att poesien vore en lägre art af andlig verksamhet, hvilken egentligen tillhörde förflutna tider med lägre bildningsnivå, men hvilken i våra dagar mist hvarje raison-d'etre och ingen annan roll spelade än rudimentet af en ur bruk kommen kroppsdel, som nedärfts från tidigare existensformer och bibehållit sig ned till män niskan. Denne man, hvilkens fantasi är så märg-full, att den blir produktiv, och hvilkens aflektiva instinktlif är så urkraftigt, att det skapar ut ur sig själft den ena världen efter den andra, affärdar egenhändigt känslorna med epitetet »ofullgångna tankeredskap» och stämplar den skapande fantasiens representant inom den mänskliga kulturen till »lekaren», hvilken emot bättre vetande och såsom ett slags finare pajas förnedrar sig till att roa ett dumt publikum. Han har gjort sig själf all möda

att ombilda sig ifrån det, som lian naturbetingadl och med gifmilda gudars nåd var, till det som han med sin af materialismen betingade självbe-traktning önskade vara; han har under några år enligt sin dåvarande offentliga devis: »framtiden tillhör publiciteten» sträfvat mot det visserligen icke alltför oupphinneliga målet att varda en pressens prydnad, och han betraktar ännu den dag i dag sina mångahanda vetenskapliga experiment och funderingar såsom hufvudsaken, medan hans vittra produktion, hvilken gifvit honom europeiskt namn och får sin beståndande plats i Sveriges sköna litteratur, blott är till för att fylla de lediga stunderna och skalfa brödet. Som sagdt: han har, i teori och praxis, af alla krafter sökt borteskamotera »skalden» i sig, — naturligtvis utan att lyckas.

.Tag har, jag upprepar det, företagit denna skildring af de specielt svenska litteraturförhållandena, emedan dessa synas mig utgöra rn förträfflig illustration till den text, som jag har att skrifva, nämligen om skönlitteraturens ställning till materialismen. Och delta i båda de hufvudsynpunkter, om hvilka denna utredning måste vända sig: litteraturens och materialismens inbördes förhållande i och för sig, under synpunkten af den enas och den andras själfva väsende, samt detsamma såsom aktuelt fenomen betraktadt; — och i båda de huf-vudteser, i hvilka min personliga uppfattning i detta spörsmål koncentrerat sig, nämligen: att den skaldiska förmögenheten ligger utanför den materialistiska världsåskådningens sfer, icke kan3f)

bo under samma Iak med den ocli icke enligt dess formler finna sin förklaring, samt att den samtida vitterheten blott derigenom kan varda ung och framtidsdrägtig. att den radikalt frigör sig från denna världsåskådning.

III.

Linder de sträfvanden efter att framdrifva en naturalistisk vitterhet, hvilka under de tvenne senaste åren gjort sig märkbara i Tyskland, har det varit tvenne män, som man företrädesvis uppställt som föredömen, hvilkas anda man sökt inblåsa i de unga och i hvilkas fotspår man velat att dessa måtte gå: fransmannen Zola och norrmannen Ibsen. Jag undviker med afsikt alt nämna den tredje potentaten i klöfverbladet; det synes mig nämligen, som om det, hvarvid den nya riktningen fäst sig hos Tolstoy, varit just det värdelösa, det sterila i hans produktion: de senila, klumpiga grubblerierna af en kaotisk hjärna och en asiatisk intelligens, hvilka väl lite hvar i Västeuropa och icke minst i Tyskland borde förläggas hän dit de höra, till de aflagda spörsmålens skrammelhus.

Det är egentligen ett ganska djärft grepp alt så där utan vidare framställa dessa tvenne namn under en och samma estetiska rubrik: naturalis-3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

men.] alla fall synes det så, när man står midt inne i sin egen tid och från denna ståndpunkt öfverskådar litteraturen; det är icke så utan, att just dessa båda fenomen: romancykeln »lesRougon-Maquart» och Ibsens dramer, därvid te sig som motpolerna inom densamma. Emellertid, så snart man aflägsnat sig tillräckligt långt för att erhålla en mera historiskt fågelperspektivisk öfverblick, gör man den öfverraskande upptäckten, att de verkligen ligga hvarandra så nära, som möjligt är för de tvenne ändpunkterna af en nästan sluten cirkel. Man har inunder sig bilden af naturalismens orm, som biter sig själf i stjärten. Jag har länge förvånat mig öfver den tvärsäkerhet, med hvilken man i Tyskland talade om Zola och Ibsen såsom ett kött och en anda, — en förvåning, som icke blef mindre derigenom att denna intima enhet utan vidare betraktades såsom ett öfver all undersökning och bevisning höjdt faktum. Nu tror jag, att man däri — om instiktivt eller medvetet lämnar jag därhän — hade fullkomligt rätt; blott menar jag, att man i alla fall bör söka finna det gemensamma dubbelägg, ur hvilket de bägge diktarne framkrupit. Och när man icke tager begreppet materialism i en alltför snäf bemärkelse — och en person behöfver ju icke nödvändigtvis anse, att »tanken är ett hjärnans exkrement», därför att hon är materialist —, öfverhufvud icke betraktar den såsom en doktrin, ett system allenast, utan i den djupare och betydelsefullare meningen af en allmän,3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

allt behärskande och allt präglande lidsdisposition, torde inan här finna det sökta ägget.

Det säger sig självt, att man dock, innan man påstår, att Zolas diktning och Ibsens diktning tillsamman bilda ett helt, hvilket utgör den moderna naturalismens hufvudstycke, samt att denna naturalism är ett utslag inom vitterheten af den materialistiska filosofien, måste ha fixerat, hvad naturalism är.

Så vidt jag kan se, behöfver man icke gå allt för långt eller brv sitt hufvud allt för mycket för att finna definitionen; det centrala väsendet är angifvet inom själfva termen. Denna, själfva ordet naturalism, pekar mycket bestämdare hän på detsamma än någon af de skiljaktiga formler, i hvilka riktningens mästare sökt intvinga det, — exempelvis Flauberts sats om boken såsom ett lif, fördt i ett miliö, och Zolas så omtuggade floskel om ett stycke lif, sedt genom ett temperament. Naturalismen — det är helt enkelt den skola inom litteraturen, som har till högsta princip, att söka förklaringen till alla de fenomen, som komma under dess behandling, alltså de skiljaktiga mänskliga karaktererna och de skiljaktiga mänskliga lifsödena, i naturen. Och naturen — det är det som uppfattas af sinnena och tanken och som tillgängliggjorts, inhägnats och bearbetats af vetandet, det enda existerande, af hvilket människan utgör en del, naturen utom människan, såsom miliö, klimatiskt miliö, socialt miliö o. s. v., och naturen i människan, såsom nedärfda dispositioner, det vill i bägge fallen säga3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

naturen såsom utifrån, från den aktuella omgifningen, samtiden, och såsom inifrån, från den embryoniska omgifningen, förfäderna, kommande tillskyndelser. Sammanställa vi nu och sammandraga, så framstår naturalismen såsom den litterära riktning, hvilken förklarar människan och allt hvad henne är, i karakter, i konflikter, i slutligt öde, genom yttre — i sista instansen yttre — tillskyndelser, medan den däremot icke har

blick för, icke vetskap om, utan totalt förbiser den nya organiska knutpunkt, som är individualiteten, personligheten, som icke är omgifningen och icke arfvet, icke del af någondera och icke en blandning af bäggedera, ulan ett nytt ämne i det kemiskas liknelse, en ny organisk bildning, ogripbar för sinnena, tanken, vetandet, för allt och alla, utom för den äkta diktaren, — den litterära riktning alltså, som förklarar fenomenen mekaniskt och objektivt i stället för subjektivt och organiskt.

Nu torde det, först och främst, utan vidare vara klart, att naturalismen i litteraturen, så förstådd och tolkad, till sitt väsen är ett med materialismen inom filosofien. Men därnäst är det icke mindre påtagligt, att såväl Ibsens som Zolas' diktning bäggedera falla helt och hållet inom dess råmärken; de skenbart så stora skiljaktigheterna och motsatserna reduceras till ytföreteelser i samma mån som den inre enhetligheten allt klarare skiner igenom. Den för bådadera, norrmannen som fransmannen, gemensamma lifsuppfattningen är det, som gjort dem till höfdingar för det moderna vittra3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

liellmåleriel och sänkt deras konst till en slallage konst; en naturalism inom diktningen måste lika nödvändigt bli hellmåleri och staffagekonst, som en äkta diktning, en diktning, hvilken spinner sig ut ur jagets mystiska nybildning, måste bli Hamlets konst, Rembrandtsk halfdager och individuell suveränt besjälad natur. Det är ett djupt och be grundansvärdt drag, att dessa bägge män, så olika till lynne och ras, till mål och medel, dock bäggedera så obotligt stått under sin tidsriktnings bann att de efter långa vandringar på skilda vägar en vacker dag oförhappandes mötts vid en och samma definitiva ändpunkt: i den mekaniska, objektiva lifsåskådningens kardinallära, nämligen läran om miliöen, det yttre miliöet och det inre miliöet, samfundet och släktarfvet, såsom de enbart karakters-formande och lifsbestämmande faktorerna, — Zola med sin rent notisboksaktiga inregistrering af om gifningen och sin Rougon-Maquartska släkttafleidé. Ibsen med sin socialpolemik samt sina gengångare och hvita hästar.

IV.

Man har redan sedan några år tillbaka lagt märke till, all den så kallade moderna litteraturen börjat ebba. Det är ett faktum, som konstaterats i3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

alla land. De gamla storheterna glida bort ur förgrundsplanet, de unge som komma i deras ställe äro i mer eller mindre mån en återupprepning i miniatyrformat af de gamle, publikum har blifvit apatiskt, och förläggarne göra intet geschäft. Hvarpå beror detta? Hvar ligger orsaken ? Skulle det icke vara en eller annan beskalfenhet hos den samtida litteraturen? Ett motsatsförhållande mellan dess anda och den gryende tidens anda? Skulle det icke tilläfventyrs härleda sig däraf, att litteraturen är fylld af andan från den tid som varit och som nu går, i stället för af andan i den tid, som synes vilja bryta in med det nya århundradet?

I Ryssland tyckes efter alla tecken en stagnation ha inträdt. Man skulle annars icke kunna förklara, hvarför efter Garschin ingen enda ny rysk diktare presenterats för Västeuropa, där man dock öfverallt, såväl i Skandinavien och Tyskland som i Frankrike, sitter på den samvetsgrannaste utkik efter vittra järtecken ifrån detta yngsta af alla kulturland. Dostojewski, Tolstoy, Garschin — slut, förbi, totalt. Förhållandet är dubbelt märkvärdigt så till vida, som den moderna ryska litteraturen varit den, som i själfva sin anda hållit sig mest oberörd af galliskt och materialistiskt betraktelsesätt; det är ett. ungt naturfolks lifsymniga instinkt, som hållit surdegen frisk. Skulle den sistkomna generationen i nihilismens begreppskonfusa rike så djupt afficierats af den occidentala tidsandan, att dess konstproduktiva förmögenheter lagts öde af gräshoppssvär-marna?3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

De tre skandinaviska landen erbjuda i vittert hänseende påtagligt anblicken af en stor våg, som rullar ut. Den stab af subalterner, som dessa trenne små land framdrifvit omkring och efter de förstkomne, store mästarne, har ju varit oproportionerligt talrik. De allra fleste af dessa unga ha haft talang, ett icke obetydligt antal till och med utpräglad personlig egenart; den estetiska tekniken, i byggnaden af en dikt, en novell, ett drama, har varit betydande; alla visste »dikta» med rutin och abandon. Men ut ur den sfer, i hvilken de gamle rörde sig såsom inom en förtrollad sluten ring, har ingen af dem kommit; samma problem, samma idéer, framför allt samma anda. Och helt naturligt: ty den tidsatmosfär, vid hvilken t. ex. Ibsen och Björnson under mycken klimatfeber måste

vänja sig, insöpo ju de senare kommande släktena med modermjölken.

Parallellt löper utvecklingen i Frankrike, den nya litteraturens hemland. Det verkar symboliskt, när man tänker öfver, att den sista riktningen i detta växlingarnas land med självkännedom och stolthet kallar sig »dekadensen»; och när en och samma litteratur, hvilken i sin krafts och hälsas dagar haft att fröjda sig öfver en så ogemen popularitet som den naturalistiska, inom den korta tiden af ett par decennier haft ett så pass storartadt resultat (anekdoten passerade nyligen genom pressen), att ett förslag på fullt allvar kunnat framställas, gående därpå ut att samtliga Paris' förläggare måtte träffa öfverenskommelse om att icke öfver-3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

taga en enda ny förlagsartikel under så och så inånga år, ända tills de förhandenvarande enorma osålda lagren hade hunnit realiseras, — ja, då måste därunder ligga en hund begrafven.

Det förefaller mig, som om hela denna kolossala och inbördes så brokigt utseende diktning, hvilken man sammanslår under benämningen den moderna, delar sig i tvenne stora grupper, — förutsatt att man uteslutande har för ögonen, hvad här är fråga om, nämligen de andra, tredje, o. s. v. uppbådens produktion. Å ena sidan de författare i alla land, hvilka icke blott haft sin utgångspunkt i grundläggarna och höfdingarna, utan alltjämt fortfarit att hafva sin varelse i dem, hvilka gjort deras lösen till sin, i deras ideal se det högsta och sålunda äfven sitt eget, hvilka troget och träget arbeta i sin herres vingård. Å andra sidan åter de unge diktare, hvilka känt buren allt för trång, hvilka sett en skymt af en oändlig rymd och blå himmel mellan gallerstängerna och i hvilka till följd däraf nya behof rört sig och en ny längtan. Dessa båda grupper ha naturligtvis sedan klufvit sig i otaliga förgreningar och med mångahanda öfvergångar blandat sig in i hvarandra; typerna låta sig emellertid med fullt fog, och icke allenast för öfversiktlighetens skull fixera.

Till gruppen nummer ett höra alla dessa Zolas och Ibsens rättrogna adepter, hvilka idka den objektiva naturalismen och den aktuella stridslitteraturen. Om dem alla gäller självklart samma omdöme, som förut fällts öfver de tvenne prototyperna, blott3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

skärpt i samma mån som den individuella kraften blir mindre och efterliknandet mekaniskt, problemen små och utagerade samt den skildrade verkligheten ointressant och platt.

Den andra gruppen äger däremot en ojämförligt större betydelse. Gruppen nummer ett är absolut den litteratur, som går, för att icke mera komma tillbaka; gruppen nummer två åter borde ju åtminstone kunna beteckna den diktning, som komma skall och som vi vänta på.

Den gör det emellertid endast i tämligen begränsad mån. Flertalet af dessa emancipations-sträfvanden från de ungas sida falla helt och hållet inom den förutnämnda förtrollade kretsen utan att spränga den; deras hufvudsakliga intresse är af symptomatisk art; framtidsskapande betydelse och varaktiga resultat kunna de icke tillerkännas eller medföra, och det visserligen af den grund, att de icke förmått fatta position emot det hos den litteratur de vilja till lifs, som är dess väsentliga lyte och lama parti. Det är till största delen stormar i vattenglas, privatkäbbel med revolutionsaltityder, envig med väderkvarnar.

Detta gäller obetingadt om de par revoltförsök mot naturalismen, hvilka äro att anteckna från Skandinavien. Några unga danskar, herr V. Vedel m. fi., drogo för ett par år tillbaka i fält, kasserade den härskande litteraturriktningen och utbasunade en ny, hvilken de gåfvo namn och åtskillig annan utstyrsel. De gjorde en smula buller, tystnade och försvunno. Något senare följde ju3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

ett par svenska kamrater hrr Heidenstam och Levertin exemplet; de hade ett något förändradt program, sammansatt af tämligen heterogena ting, bland hvilka hufvudsakligen tvenne betonades: lifsglädjen (den orientaliskal och svenskheten — enligt den berömda formeln, att »allt österländskt är äkta nordiskt och inhemskt svenskt»; men de delade samnia öde. Längre än till tidskriftsartiklar och broschyrer har ju denna nordiska så kallade »ny-idealism» tills dato icke hunnit, hvilket ju icke vittnar särdeles stort om dess lifskraft. Hela rörelsen, enkannerligen den svenska, kämpade med oväsentligt emot oväsentligt ; därför förrann den så hastigt och fullständigt som den gjort, förrann spårlöst i sanden.

Detsamma gäller till en del äfven om den nyaste franska vitterheten. Visserligen blott till en del. Kritiskt i sin »Critique scientifique», trädde den tidigt aflidne Hennequin etl steg på den riktiga vägen i sin vederläggning af Taines ensidiga teori om det yttre miliöet, denna den ena af natu ralismens kardinaldogmer. Bourget grep en gång i sin ofördärfvade ungdom, i sin första roman. »Cruelle énigme», ett af dessa fenomen, hvilka framträda på det dunkla området »jenseits von gut und bose», nämligen den radikala tudelningen — eller dubbelheten, om man hellre så vill — hos en kvinna i hennes centrala väsen, hennes könsväsen. Huys-mans, framför allt, har i ett par artiklar i sin senaste samling konstessays »Gertains» rotat upp i dessa de djupaste schakten i människonaturen, där grymheten och vällusten, fortplantningsdriften3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

ocfl förintelsedriften äro ett, dessa i ogenomträngligt mörker höljda djup, ur hvilka monsterna stego upp för de stora hysteriska i medeltidens nunnekloster och hvarest väl själfva det oupplösta och hemlighetsfulla något har sitt säte, som utsänder de oemotståndliga lustarna och de stora lidelserna, som gör den stora poesin och de stora dåden, hjältedåden såväl som nidingsdåden, och som är människornas lifskälla och fatum. Och samme man har i sin roman »A Rebours», i skildringen af fin-de-siècle-proto-tvpen des Esseintes lyssnat till de annars oförnimbara processerna i sig själf, till blodets böljning och nervernas darrning, tills ljudet gaf sig hans artificielt uppöfvade hörsel i våld, samt gräft sig in ända till dessa sinnenas knutpunkter, i hvilka de skilda ledningarna sammanlöpa till en totalförnimmelse och löpa in i hvarandras banor.

Men ju längre ned man når mot de allra yngste till, dess mer möter oss skådespelet af den opposition, som är omsatt vanmakt och som endast når att framställa det nyas karrikatyr. En sådan typ utgör t. ex. Édouard Rod, en trätorr bokmal, som endast öfverflödar i ett: i mångfalden af namn på den nva riktning, han förmenar sig själf invarsla, och som gèr stycken med moralisk tendens på sin själfkonstruerade Kaspertealer. (Inom parentes sagdt, är jag viss på, att herr Rod kallar sig anti-materialist.) Rod är den typiska återfalls-representanten. Vill man för öfrigt se, huru just det nya tidsinnehåll, som väntar på sin diktare och som under den förstkommande store diktarens3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

händer af sig själft skall formas till den nya stora poesien, i den oinvigdes hand kan bli sterilt eller karrikatvraktigt, så erbjuder den senaste franska vitterheten intressanta och lärorika exempel därpå, •lag talade i inledningskapitlet om den psykofysio-logiska mystik, som sprängt sig ut ur den naturvetenskapliga materialismen, samt om dess särskilda förgreningar. Ett af dessa specialgebiet, de hypnotiskt-spiritistiska fenomenen, har upptagits af den parisiske Buddha-aposteln Josephin Plëadan och blifvit till boken »La victoire du mari», hvilken handlar om en gift kvinnas våldtagande af en spiritistisk niirnbergerdoktors astralkropp samt om en amerikansk duell emellan sistnämnda och den kränkta äkta mannen. Ett annat af dessa områden, könspsykofvsiologien, frestar en annan af dessa litteraturens sistkomna: och en anonym person, om hvilken man endast vet alt det är en helt ung flicka, nedskrifver en roman »Monsieur Venus», hvilken alldeles förträffligt lämpar sig till alt inrangeras ibland de öfriga intressanta fallen i Krafft-Ebings »Psychopathia sexualis», men i hvilken ämnet ligger kvar i sin råform, ett faktum utan själ, ett generelt fall. som förblir skaldiskt ofruktbart, emedan det råkat under en experimentators brännglas, ett rent patologiskt fall, som icke genom en diktares skuggning blifvit till en fysionomi nr vårt omgifvande normala lif.

Materialismen.

23f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

V.

Tyskland liar också, i den naturalistiska ber-linerskolan, fått sin släng af slefven, änskönt både knappt och sent, och på rebellion inom det nya lägret har det heller icke fattats.

Det dröjde förvånansvärd! länge, innan naturalismen sköt sina tyska skott. När det skedde var den redan ett murknande, ihåligt träd, i Frankrike så väl som i Skandinavien. Man hade allaredan hemma i norden en god stund betraktat Ibsen såsom en af de store klassici, när i Tyskland Ibsen-kampen begynte; och Zola hade ju vid samma tillfälle nått så pass långt som till den akademiska supplikantbänkeii. Den tyska naturalismen var sålunda

närmast att förlikna vid ett af dessa barn, som makar helt oförmodadt få pä sina gamla dagar, efter att de för länge sedan upphört tänka på mera afkomma. Så vidt jag kan se, bär denna naturalismens sistfödde ock märkbara tecken af att vara ålderstiget folks barn. Detta omdöme gäller icke de unga talangerna i och för sig självfva; jag betraktar dem här uteslutande såsom naturalister. Såsom sådana ha de icke befordrat vare sig naturalismens eller sin egen utveckling; de ha icke af-vunnit den förra några nya sidor; de ha endast drifvit dess egendomligheter lit i det excentriska, det bizarra, det parodiska. Del som i sin begyn-29 MATERIALISMEN I SKÖNLITTKI! ATI HEN.

nelse i alla fall dock varit originel tanke och indi-viduelt särkynne, blef hos dessa disciplar till ett mekaniskt manér, till en opersonlig doktrin. De voro så fanatiska, att de bragte just det i misskredit, hvilket de ville som allra mest godt. Praktiskt som teoretiskt. Där det varit öfvernog med ett par tre i lifvet självt förenadt uppträdande laster, samlar Gerhart Hauptmann i sitt drama »VorSon-nenäufgang» ungefär al/a, som han kunnat uppspåra i samtliga Zolas romaner och lbsens dramer pius Tolstoys »Mörkrets makt», och bläckar alla ansikten så grundligt öfver, att man knappast vet, om det också verkligen är ansikten, samt åtminstone står högeligen tveksam inför fenomenet, huruvida det icke måhända skulle vara en samling masker. Och hvad är Hermann Bahrs »seelische Zustände» »Die gute Schule», annat än en Goncourt, af Ober-länder lagd till rätta för »Fliegende Blätler»? Och hvad är väl hjälten i denna roman? Icke så mycket som en rad »seelische Zustände», ännu mindre en själ; han är icke ens en skälfvande nerv; han är icke heller en af dessa goda sensualister, hvilka lefva ett rikt och personligt lif på sitt sätt; han är helt enkelt ett ingenting, sammanklottradt af tvenne färgklattar, ett formlöst något, som på så och så många hundra sidor vederfares två epileptiska anfall, det ena inför en grön färg, det andra inför en hvit hud. Och när slutligen Arnö Holz ger sig till att leverera riktningens estetik, råkar han skära den naturalistiska klädebonaden så kort till, att han till alla tider och i allt folkets åsvn kommer28 MÄTKRIAUSMI.N I SKÖNL1TTKRAtORKN.

att löpa rundt i den otillräckliga kostymen. Det gemensamma intresset i prestationer som dessa ligger däri, alt hela skelettbyggnaden tecknar sig inunder huden, naturalismens skelett, så att man lätt och säkert kan fixera, till hvilket världsåskådningarnas slägte det hör.

Gensagan emot denna litteratur kom lika snabbt som denna själf kommit sent. Tiden hade gålt sin gilla gång, såsom alltid; det var naturalismen, som försummat fatalierna. Naturalismen hade nätt och jämt hunnit inom dörren i detta det gästvänligaste af alla land, innan man såg sig nöd sakad be densamma lämna plats för andra gäster, hvilka sluppit in i hack och häl efter. Om dessa de nyaste sträfvandena, hvilka betrakta naturalismen såsom en öfvergångsform och hvilka åsyfta dess öfvervinnande genom en tids- och naturenligare konst, har jag ju talat i begynnelsen af denna artikel. Som därvid sagdt: sträfvandena äro enhetliga och löpa alla emot denna ena och samma källåder, hvilken begynt rinna nere i tidens djup och redan forsat fram i dagen just i Tyskland: i Nietzsches diktning, i Böcklins konst, i Rembrandt-istens pangermaniska kulturideal. De anmärkningsvärdaste bland dessa naturalismens bekämpare inom det unga lägret torde vara Hermann Bahr och Curt Grottewitz, den förre en lika kameleon-tisk natur som den senare en doktrinär.

I detta sammanhang vill jag vidröra ett annat område af det föresatta ämnet: den materialistiska lifsbetraktningens förhållande till den naturalistiska3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

tekniken. Detta spörsmål framställer sig af sig självt, när man sysslar med den naturalistiska ber-linerskolan, —- änskönt det visserligen drager efter sig företeelser och betraktelser, hvilka spänna öfver betydligt vidsträcktare fält.

Det slagord, under hvilket naturalismen begått sina mest blomstrande synder med det renaste samvete, har ju som bekant varit: viljan till sanning. De moderna estetici ha tagit den moraliska minen på sig, när de uttalat detta ord; äro dock vittra principer för allmänheten detsamma som vatten på gåsen. Alltså har man slagit sig för sitt bröst och med fariséerna offentligt tackat Gud, att man icke vore såsom de publikaner och syndare. Man agerade så smått mänsklighetens dåliga samvete. Denna moraliska tic har förorsakat många förvridningar i den nya litteraturens fysionomi, enkannerligen här hemma i Skandinavien. Emellertid — detta kraf på >sanning i

konsten» bestämde icke blott den moderna vitlerhetens innehåll, utan äfven dess form. icke blott idealen och målen, utan tillika den estetiska tekniken. I förra hänseendet hade >sanningen» kräft, att diktaren skulle oförvanskadt och hänsynslöst skildra »verkligheten»; i det senare kräfde den, att han i denna skildring skulle hålla sig strängt till de former, i hvilka denna »verklighet» själf meddelar sig till människorna. Och denna »verklighet» var den materialistiska världsåskådningens art af verklighet, den som människan förnimmer med sina fem sinnen.3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

Mest minutiöst och mest utprägladt har den naturalistiska tekniken utvecklat sig inom dramat, och ensidigast och mest doktrinärt inom den afdelning af detta, hvari metoden i llitiga och samvetsgranna lärjungars händer utarbetats i alla sina enskildheter. Den naturalistiska berlinerskolan representerar ett stycke preussisk disciplin inom vitterheten. Hos Gerhart Hauptmann kan den naturalisiiska metoden bäst studeras; i hans dramer ligger hvarenda stump af benranglet bar och pedantiskt ren-tvältad.

Särskildt gäller detta om alla dessa små och mekaniska knep. hvilka i en objektiv diktning, hvari det öfverlämnas åt lifvets yttre former självfva att sörja för illusionen, lilldömas en så afgörande roll. Man finner sålunda användandet af dialekt och det vulgära språket; författaren imiterar det muntliga talets oregelbundenhet medels ofullständiga satser, afbrutna satser, tankstreck, m. m.; monologen undvikes, liksom hvad fransmännen kalla parler à part; alla direkta upplysningar gent emot publikum från och om de handlande personerna utdömas; den ledande tanken i diktverket bör lika litet i dramat formuleras som detta sker i lifvet ; allt som smakar tillfällighet eller som icke naturligt och uttömmande motiveras utmönstras: o. s. v. Man behöfver ju icke tvista därom, att dessa medel kunna vara mycket verksamma till framkallande af illusion; hvad det kommer an på, är att en riktning som naturalismen konsekvent måste anse dem såsom väsentliga, såsom ett sine qua non, med3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

hänsyn till väckandet af trovärdighetsintryck, och visserligen i egenskap af att vara de instrument af mål och vikt, medels hvilka läsaren, åhöraren, åskådaren kan utöfva kontroll och säga: detta är lifvet, och detta är icke lifvet. Frånsedt att mångt och mycket i dessa förbättringar är af tämligen tvifvelaktigt värde, — är t. ex. pantomimen, med hvilken man ersätter monologen, väsentligt naturligare än denna, eller äro de icke bådadera lika otillräckliga nödfallsmedel, utvägar faute de mieux, af hvilka människoskildraren begagnar sig vid återgifvande! af detta tanke- och känslolif, hvilket dock utvecklar sig i allt för stor ymnighet och med alltför stor hastighet, för att vare sig orden eller åtbörderna eller ansiktsminerna skulle kunna följa med och gifva uttryck åt allt; och är man vidare så alldeles viss på, att icke äfven slumpen äger sin konsekvens och tillfälligheterna sitt inre samband? — men frånsedt detta, gifves det en synpunkt uppe öfver den materialistiskt-naturalistiska, från hvilken samtliga dessa och liknande grepp te sig som adiaphora. i det att det utslagfallande med hänsyn till trovärdigheten förlägges helt och hållet hän till det rent subjektiva i föredraget och rönes som instinkt, som omedelbar visshet, nämligen den synpunkten, att det finns en annan värld än den som vi uppfatta med våra sinnen och som meddelar sig till oss i andra former än denna.

Och härmed ha vi nått fram till den punkt, hvarest skiljaktigheten mellan en af materalismen bestämd litteratur och en af den psyko-1'ysiologiska3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

mystiken bestämd litteratur går som djupast, så djupt att den klyfver sig ned mellan på en gång tekniken och andan, .lag vill taga ett exempel och välja ett af de mest brutala. Om en dramatisk diktare i vår lid och på en af naturalismens hufvudorter begagnade sig af en vålnad, på sätt som exempelvis Shakspeare gjort, — skulle han icke ögonblickligen, utan öfverläggning och totalt stämplas som en vidskeplig vitter barbar, som osann, osmaklig, o. s. v.? Och dock är det ett allfarvägsfaktum, att en fysisk förnimmelse och en själslig rörelse kunna taga kroppslig form. Detta vederfares hvar människa i drömmen; och fenomenet är heller icke i vakna tillståndet ett abnormt. Den tanke, som vi gå och bära på. kan bli en konkret syn inför oss; samvetskvalet kan bli en konkret syn; ångesten sammalunda. Dessa bilder äga ingen objektiv verklighet, utan blott en subjektiv; men den är därför icke mindre en verklighet, mot hvilken vi reagera på alldeles samma sätt som vore den en rent yttre: vi rygga t. ex. tillbaka inför den bild, vår skräck tagit, i det att denna, ifrån att ha varit en process inom oss, lösgjort sig och

trädt utom oss, alldeles som inför ett skräckinjagande föremål i den objektiva verkligheten. När t. ex. Loth i »Vor Sonnenaufgang» för första gången får höra, att hans älskades familj är obotligt potatorisk, — hvad månne då målar sig på hans själs bakgrund, om icke bilden af Helena, af den framtida Helena, af hans hustru med vanställd fysionomi, eller af ett dödfödt foster V Torde det3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

icke oftast vara just en sådan bild. som framkallar just de katastrofer, hvilka tragedien behandlar? Men hur mången kritiker inom den moderna pressen skulle icke ropa på onatur och romantik, om en novellist byggde sitt verk på ett dylikt bildvordet intryck — ett spöke som hufvudperson!

VI.

I den sammanfattande öfversikt af materialismens bestämmande inflytelse på den aktuella skönlitteraturen, som jag i det föregående sökt lämna, återstår ännu ett: Hur förhåller det sig med de problem, hvilka den moderna vitterheten företrädesvis upptagit till behandling? Hvilka äro de, och huru ha de utmyntats? Hvilken behållning har mänskligheten haft af naturalismen, och hvilken är dennas insats i kulturutvecklingen?

Ett drag — och det ett hufvudsakligt — springer vid en af dessa spörsmål verkad betraktelse genast och bjärt i ögonen: hela denna samtida litteratur äger ett ojämförligt högre värde i kulturhistoriskt hänseende än i rent skaldiskt. Precisare uttryckt heter detta, att densamma snarare består af dokument till kännedom oin vår egen lid än af siareverk som båda framtiden, samt att den mera håller3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

sig till de fenomen, hvilka framstå på lifvets ofvan-sida i det samtida vetandets fulla dagsljus, än till dem. hvilka framstå och aflöpa i människonaturens natt. När man ställer den frågan på naturalismen: hvad nytt har du lärt oss om människan och hvad nvtt har du hådat oss om släktets framtid, har den icke stort att svara. Man kan med fog säga. att den samtida vitterheten levererat åskådningsmaterial till den samtida vetenskapens teser, och att detta i ögonblicket är det så mycket om-skrifna förhållandet mellan forskning och diktning. Att en sådan uppfattning af poesiens och forskningens inbördes ställning är en missuppfattning, skall i slutkapitlet påvisas.

Hvad är Zolas stora romancykel i främsta rummet? En mosaikbild af det andra kejsardömets Frankrike, en afräkning med en lyktande period. Hvad äro. Ibsens dramer? Schackspel mellan tidstankar, utfördt af en mästare i det dramatiska schackspelets teknik, samt den successiva upplösningen af alla bourgeoisieideal, det vill säga af ideal, som bildats och vuxit sig stora med en samhällsklass som går. Hvad är hela den skandinaviska problemlitteraturen? Ett modernt panoptikon af de aktuella spörsmålen, knådade i vax till människokroppar med verkligt hår och verkliga kläder. Och genomgående hvad jag kallat stalfagekonst och först i andra rummet en diktning om människan, om det självbestämda, utanifrån obestämbara »jenseits» i människonaturen, den skapande makten i människan, det som växer så som fostret och allt lefvande3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

växer, det som skapar individen i dennes absoluta enhet och egenart, det som enbart skapar det individuella ödet, det som är ränningen i detta, det som skapar historien och framtiden, inclusive de nya problemen och de Jiya tankarna, det som kan vara nästa generation, nästa århundrade, en ny vetenskap, en nv diktning, en ny kultur in nuce. Det är ock genom detta förläggande af lifvet och dess konflikter till ytan, till förhållandet mellan människan och omvärlden eller till området af utanverken i hennes natur — allt naturligtvis i öfverensstämmelse med den mekaniska världsåskådningens uppfattning af människan — det är ock på grund häraf som diktningen blifvit en sådan där den lilla stilens diktning, småfolksdiktning, tredjestånds-diktning och som den tragiska motsättningen kunnat tämjas ända ned till motiven i Haupt-manns »Einsame Menschen» och Björnsons »En handske».

Däraf har ock resulterat en urvattning, en simplificering, en försimpling af lifvet. Men ingenstädes inom hela den moderna naturalismen har materialismens inverkan visat sig så brutal och så ödesdiger som i den skandinaviska, närmast norska, fria-kärlekens-litteraturen. Man har här den materialistiska andan ren. Materialismen träder oss här till mötes som ett öppet rötsår på en i sig själf lifskraftig diktnings ädlaste delar.

Trogen den utdelade parolen otn, att sätta problem under debatt, tog den nordiska diktningen bland andra brännande frågor äfven kvinnofrågan3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

och könsspörsmålet om hand. Man hade här för sig en af samtidens viktigaste angelägenheter och tillika just det problem, hvilket mer än något som helst annat omfattar det mänskliga lifvets själfva väsen och människonaturens intimaste behof. Hur formulerade man väl denna fråga, och hur löste man knuten? Dels förytligades saken ända därhän, att den Millska teorien om könens likställighet gjordes till utslagfällande faktor, till moraliskt rättesnöre, till bestämmande driffjäder i individens lif: Björnson formulerade likhetskrafvet såsom kraf på lika »renhet» för man som kvinna, liksom detsamma från motsatta lägret erhöll formen af kraf på lika frihet för kvinna som för man. Dels åter, och detta är det mest karakteristiska, simplifice-rades detta förhållande mellan könen, hvilket dock berör aili hos människan, hela väsendet, i själfva verket är väsendet, är lifvet, — simplificerades därhän, att till slut intet annat återstod än det parti däraf som betecknas af samlaget. Den man, som begått delta före äktenskapet med en annan kvinna än den som ban efter senare gjord bekantskap utvalt till sin maka, stämplades som »oren», blott och bart på denna grund och ulan oin eller men; och i krafvet på större frihet i umgänget mellan man och kvinna intog detta reni och naket fysiska behof hela förgrunden, blef den enda synpunkten, ur hvilket ärendet skärskådades, hela tvisteäpplet. Hela den rika psykiska vegetation däremot, hvilken naturdriften framdrifven alla dessa affektiva rörelser, hvilka framgå därur och som3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

bilda själfva lifsvärmen hos människan, till och med de nya visor, som därvid spelas af blodets böljor och på nervernas strängar, — allt delta, som med ursprung i könsdriften försl och allenast gör människan till människa och till något förmer än en ändlig människa, — alltsammans öfversåg man, förbisåg man, saknade man syn på; man reducerade dessa de mänskliga fenomenen lill del ursprungliga animaliska. Svava kastar sin fästman handsken i ansiktet allenast därför, att han befinnes ha, en gång innan han kände henne, ståll i förbindelse med en annan kvinna, utan att vare sig hon själf eller diktaren inser det råa i att en kvinna aklar sig själf så ringa, att hon skymfar just det, som måste vara det finaste och bästa i henne, kärnan och essensen, i gestalten af den man, i hvilken hon af egen drift och fritt funnit detsamma renast återspeglad!. — aktar sig själf så ringa, att en blott och bar teori, och en främmande teori, väger förmer. Och Julie Lindner i Garborgs »Mannfolk» är en'tvillingtyp till Svava, en teorikvinna som denna, realiserande sitt likhets-kraf med samma själens torrhet som Svava sitt.40 MATERIALISMEN I SKÖNLITTKI! ATI HEN.

VB.

Hvad som i diktningen är anda, tidsatmosfär, ett (lytande sväfvande något, som mera kännes än ses eller vetes, framstår i kritiken förtätad till principer, till sammanfattande id<'«r och ledande grundtankar. Af denna orsak är samhörigheten mellan den moderna kritiken och den moderna filosofien lättare skönjbar än samhörigheten mellan denna senare och den moderna diktningen. Identiteten mellan principer kan göras så påtaglig, emedan de direkt kunna bringas i formler af ord; identiteten mellan en diktnings anda och en tids anda är en vanskligare påvisbar sak, emedan deri förra så väl som den senare liknar en gas, som händerna förgäfves söka gripa.

Den samtida litteraturkritikens främste representanter äro väl Taine och Brandes. De ha bägge tjänstgjort som förmedlare emellan vetenskapen och diktningen, bägge stående med en fot på hvart af dessa tvenne gebiet, bägge forskare och poet i en person. De ha båda öfverflyttat den moderna naturvetenskapliga metoden på den litterära kritiken; och deras inflytande på den samtida diktningen har varit så mycket mera bestämmande, som de ofta bildat det direkta och enda ursprunget till densamma, emedan diktarne hämtade fermentenMATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUR UN. 30

lios dem i stället för att gå tillbaka öfver dem till den förstahandskälla. ur hvilken de öst.

Det finnes en himmelsvid klyfta i rang emellan dessa tvenne största nu lefvande litteraturkritiker. Taine är som individualitet och som ande ojämförligt mera betydande än Brandes. Han är en manlig intelligens i högsta potens. Brandes en kvinnlig. Han är som en blank metallspegel, där den andre är som en orolig, skiftande, grumlad vattenyta. Han tumlar materialet och ordnar det till ett system, hvilket i sin storslagna arkitektonik påminner om medeltida katedraler, medan Brandes står midt inne bland sitt material, konfus i oredan, sätter samman och slår sönder. Men bakom rangklyftan vidtager väsens-frändskapen. De representera bägge, hvar i sin

stad, tvenne af de huvudprinciper. hvilka den materialistiska världsåskådningen kastat som slagskuggor ut öfver den naturalistiska vitterheten.

Taine har ju i det moderna medvetandet in Iroducerat teorien om miliöet. del klimatiska, det kulturella o. s. v., såsom utslagsfällande i bildningen af det nationella och det individuella väsendet. Han är i sin »Histoire de la littérature anglaise» den främste folkpsykolog, som ännu framträdt; den framställning af väsensskiljaktigheten mellan germanen och romanen, hvilken däri lämnas, är ett verk af bestående halt. Men själfva denna grundidé, hvilken gifver detta litteraturhistoriska arbete dess grandiosa monumentalitet, dess imponerande bas och dess storslagna linier, nämligen individens3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

bestämdhet af raskynnet, äger, så granitartad den än är, dock i sin massa gångar af de bergarter. sora förvittra. Alla Taines skildringar af ölandels klimatiska förhållanden och natur, ända ifrån inledningen och ned till den fram mot slutet förekommande exteriören från, jag tror, Oxford, äfvensom alla dessa kulturhistoriska målningar från de särskilda epokerna i Englands häfder, i hvilka han insätter sina diktarepersonnager. — allt detta är non pius ultra. Men det är också allt; det gifves icke mer; kritikern Taines konst blir, liksom diktarne Zolas och Ibsens, i sitt väsen staffagekonsl. Det miliöbestämda i de skildrade personligheterna har han gripit och gifvit, men icke det själtbe-stämda i dem, det absolut enastående, det som gör att en människa är något absolut annat än vare sig hvilken som helst annan. Vid hvarje nv hufvudperson återkommer skildringen af miliöet i ständigt nya variationer, samma organism i oupphörliga metamorfoser; men personen själf springer ingenslädes fram. Miliöet har i diktare-forskarens skapande fantasi utträngt och dräpt individen; all ting, naturen och rasen, de särskilda klasserna och de särskilda tidehvarfven, allt är färg och form, rörelse och lif, — individualiteterna allenast äro döda. De omhandlade diktverken visa genomgående under mästarens skickliga hand ena och samma stora linier, inristade af alla arter miliö, sinsemellan till utseendet så olika, men alla tenderande in emot det ursprungliga och gemensamma urschemat af klimatisk och kulturel afhängighet; men den enastående.MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUR UN. 30

absolut säregna personlighet, ur hvilken dock hvart och ett af dem framsprungit, meddelar sig icke till oss ur ett enda af dem i så mycket som ett enda af de oräkneliga smådrag och bagateller, genom hvilka vi förnimma hvarje person i vårt umgänge såsom ett helt för sig och olik alla andra.

Brandes åter representerar den orimligheten i den naturalistiska litteraturen, som man benämt objektiviteten. Det finns ingen sak och ingen term, som ställer begreppsförvirringen och snedvridenheten i den moderna konsten i så bjärt dager. Just häri, i försöket att inom diktningen tillämpa vetenskapens objektiva metod, sticker hela riktningens centrala lyte; det är ett korollarium till den materialistiska lifsformeln, hvilket ådagalägger orimligheten af en diktning på materialistisk basis. Brandes har gifvit denna s. k. objektivitet kurs inom den litterära kritiken såsom den högsta egenskapen, ett sine qua non för den möderne kritikern. Ett diktverk vore att betrakta uteslutande såsom ett dokument, hvilket bure vittnesbörd om sin upphofsman såsom barn af sin tid; kritikern hade ingen annan uppgift än att förklara det litterära fenomenet. Brandes säger själf någonstädes, jag tror apropos Josephe de Maislre, att han stode gent emot diktverken som botanikern gent emot plantorna: hvad som utgjorde hans intresse och hans glädje, vore att finna de utpräglade typerna, likgiltigt af hvad släkte de vore. Denna teori är ju en sannskyldig blomma af den mekaniska åskådningen af människan. Den gör kritikern till ett3f)

gummi-elasticum-monster, som efter behag kan antaga alla möjliga former, och hans ansikte till ett skådespelareansikte, som kan illusoriskt härma alla andra ansikten. Den förlägger tyngdpunkten öfver till intelligensens akrobatiska smidighet ifrån det individualitetens själfbestämda urväsen, hvarest de instinktiva sym- och antipatierna bo och dit den naturenligt hör hemma. Den s. k. objektiviteten är liktydig med karakterslöshet, brist på personlighetscentrum, och kan endast ernås genom ett plebejiskt utplånande af detta jag, hvilket hvarje individ med själfaktning instinktivt med behof och stolthet gör gällande. Till följd däraf har ock Brandes' karakteristik genomgående blifvit periferisk.

VIII.

Jag har i den föregående delen af min uppsats betraktat ämnet ur historisk-aktuel synpunkt, d. v. s. materialismen i dess förhållande till en viss bestämd litteraturriktning: den samtida vitterheten, denna såsom utslag af den materialistiska världsåskådningen, formad i dess beläte och genomträngd af dess anda. Jag har sökt att i stora och allmänna drag påvisa, att den naturalistiska litteraturen i skilda land och hos individua-3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

liteter af vidt skiljaktig läggning, i idéer så väl som i teknik, i poesi så väl som i kritik, stått under ett afgjordt bestämmande inflytande af denna grundsyn på naturen oeli lifvet, hvilken behärskat århundradet och ut från hvilken hela det moderna lifvet gestaltat sig på godt och ondt, samhället, moralen, vetenskapen och konsten. " Det återstår mig den andra synpunkten för ämnets behandling, nämligen synpunkten af materialismens och skönlitteraturens väsensbetingade oförenlighet, af den radikala väsensskiljaktigheten mellan en materialistisk världsåskådning och diktningen öfver hufvud tagel, all diktning. Det säger sig själft, att påvisandet af denna senare i tingens natur liggande oförenlighet och väsensskiljaktighet tillika måste blotta orsaken, angifva förklaringen till, hvarför en diktning, som framgått ur en materialistisk tidsanda, nödvändigtvis måste bli på ett eller annat sätt lemmalvtt. Såsom i slutet af andra kapitlet framställts, hade min personliga uppfattning af det föreliggande ämnet koncentrerat sig till tvenne teser: att den skaldiska förmågan ligger utanför den materialistiska världsåskådningens sfer och icke kan förklaras efter dess formler, samt att den samtida diktningen endast därigenom kan pånyttfödas till framtidsdiktning, att den frigör sig från denna världsåskådning. J de särskilda skildringarna från den naturalistiska litteraturens gebiet, hvilka föregått, har ju vid påpekandet af dess lyten mångt och mycket flutit in med, rörande deras gemensamma grund, äfvensom några brottstycken af min3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

teori om den skaldiska verksamhetens natur. Jag har kvar blott att sammansmälta.

Hvari består väl egentligen den konstnärliga alstringens egenart, i motsättning till t. ex. den vetenskapliga? Hvad är det som gör, att vi benämna det ena verket ett vetenskapligt, det andra däremot ett diktverk? Efter hvilken måttstock bedöma vi, rubricera vi härvid? Man är med dessa spörsmål inne på det just i våra dagar, apropos en litteratur som benämner sig själf vetenskaplig, så mycket dryftade förhållandet mellan diktning och vetenskap. Mycket är skrifvet därom, och många formler ha uppfunnits, för att man måtte kunna förståndsvis afgöra i hvarje särskildt fall, om man hade med ett diktverk att göra eller med ett vetenskapligt. Emellertid torde man därutinnan icke hunnit långt; när det kom till stycket och det gällde att skilja åt, fann man sig hänvisad till den godtyckliga röst inom sig, som dömer kategoriskt och utan skäl: instinkten. Hela hemligheten bestod däri, att den förklaringssfer, inom hvilken man rörde sig, den materialistiska, och den skaldiska sferen voro tvenne koncentriska cirklar, hvilka voro dömda att evigt kretsa utanom hvarandra utan möjlighet till beröring. Och man stod väl i flertalet fall alltför mycket under tidsandans bann och inom dess horisonter, för all man icke skulle vilja rala alla rationella förklaringssätt för att tillgripa ett mystiskt, d. v. s. ett som låge utanför de fem sinnenas och förståndels erfarenhets-krets.3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

Hvad man först och främst kan fastslå såsom, väsencharacteristicon och grunddrag i den skaldiska — konstnärliga — alstringen, det är det subjektiva elementets framhärskande ställning. Det. äkta diktverket är en manifestation af jaget, individualiteten. Själfva momentet för den skaldiska alstringen — det som man förr kallade »inspirationens ögonblick» — utgöres af ett moment af personlighetens tänkbarast intensiva lif; den skaldiska skapelseakten är intet annat än ett tillstånd af detta lif med alla de processer, hvilka däri organiskt nödvändigt försiggå: det skapade, det hvari dessa processer resultera, är intet annat än individualitetens själfva art att svinga, de individuella svingningarna gjorda hörbara i en rymd af den yttre verklighetens absoluta tystnad, vordna ljud, ljus, kropp, färg och form, en hel värld i den objektivas liknelse. Men äfven sedan denna nya organism, som är diktverket, frigjorts från moderorganismen, äger det något inom sig. som utgör dess lif och som gör det till ett diktverk: den själs svingningsart., ur hvilken det utgått. Det är dessa på en gång intensiva och fina svingningar, hvilka utgöra den individuella människan och det äkta diktverket, personligheten och konsten; här är

ock grunden- till att konsten är det mänskliga väsendets fullkomligaste yttringsart. Och det obestämbara, omedelbara, intensa intryck, som ett äkta diktverk utöfvar på oss, — ett intryck som vår tanke icke kan analysera, men som vi förnimma såsom vällustrysningar af samma slag som dem,

hvilka vissa skådespel ur lifvet och vissa upplefvel-ser framkalla i oss, — detla intryck består i intet annat än att denna intensa skälfning, hvilken är en mänsklig, lefvande individualitet i dess innersta sätt alt lefva, återdallrar med resonans inom vårt eget väsen, bringar delta självt till alt vibrera starkare, gör detsamma produktivt, bringar det i samma tillstånd, hvari det skapande jaget befunnit sig i alstringsmomentet, i ett tillstånd af fruktbar värme som hos rykande vårjord. Där denna skälfning linns, — en rytm, mera anad än hörd, samt förnummen med hela väsendet, — där Unns ock det äkta diktverket, äfven otn alluren är det vetenskapliga verkets; där den åter saknas, kan den yttre formen intet göra.

Fenomenen af ljud och ljus existera ju som bekant såsom sådana, d. v. s. såsom tvenne väsentligt skilda fenomen, blott och bart genom relationen till subjektet; i sitt väsen betraktade, äro de en och samma sak, vibrationer, och skillnaden emellan dem är endast en gradskillnad, en skillnad i antalet vibrationer inom en viss tid. Tänkte man sig världen utan ett enda med syn- och hörselnerver utrustadt väsen, skulle hvarken ljud eller ljus existera, utan enbart vibrationer: det är först i det ögonblick, då vibrationerna meddela sig till syn- och hörselnerverna, då rörelsen blir förnimmelse, som de klyfva sig i tvenne grupper, differentiera sig till tvennehanda fenomen, konstituera sig här som ljud, där som ljus. Jag har anfört denna vibrationsfri för att. åskådliggöra förhål-

landet mellan diktaren och den yttre världen. Hvad som här sagts om vibrationerna och människan, gäller därutinnan i djupare mening: om hela den yttre världen med samtliga dess fenomen. Det finns i allt tvenne element: ett objektivt och ett subjektivt. Det objektiva elementet är i det anförda exemplet själfva råmaterialet, vibrationen, själfva det form- och färglösa något som är rörelsen; det subjektiva elementet åter är den hemlighetsfulla tillsats, genom hvilken råmaterialet metamorfoseras, genom hvilken detta färg- och formlösa något blir till ljud och ljus. Det är en och samma värld i båda fallen, men den subjektiva är ett högre stadium af densamma, emedan den utgör en fortbildning af denna objektiva värld, hvilken den innesluter hel och hållen i sig. Nu menar jag, att vid den skaldiska produktionen något motsvarande äger rum i en oändligt högre sfer. Hvad vibrationerna voro i det bildgifvande exemplet, det är härvidlag hela det förhandenvarande miliöet, naturen och människorna, samhällsinstitutionerna och sederna, moralen och idéerna, historien och vetenskapen. Det finnes i dessa senare liksom i de förra ett subjektivt och ett objektivt element; de upphöra att vara det enkla, ensartade, färg- och formlösa råmaterial, som de äro i sig själfva ulan relationen till den mänskliga individualiteten, i samma ögonblick som de tangerat densammas fina nerver samt genom en process lika hemlighetsfull som den, igenom hvilken vibrationen blir förnimmelse, öfvergått ifrån sin tillvaro i utanvärlden till

en ny och annan tillvaro i invärlden. De äro, hvad de voro förut; men de äro det annorlunda och, framför allt, de ha blifvit något mera: de ha ingått som lefvande, konkreta, färg- och form-bestämda föremål inom personlighetens själfskapade värld. De ha mist sin allmänlighet och individualiserats; den objektiva världen har uppgått och försvunnit i en rent subjektiv, som lyder under jagets själfstiftade lagar. Och hvad diktningen äger att utnyttja, det är fenomenen ifrån det ögonblick af dessas tillvaro, då de nådde fram till in dividualiteten, afpassades efter och assimilerades med dennas öfriga värld; allt som ligger på andra sidan, är skaldiskt obrukbart och likgiltigt.

Del är häri, som man har att söka grunden till den konstens rätt till lorstarangsställningen inom kulturen, hvilken nu senast så kraftigt och så genialt häfdals i boken »Rembrandt als Erzieher». Ty det är häri, som diktningen finner sitt väsen och sin uppgift inneboende, väsendet af att vara själfva den organiska nybildning, som är individualiteten, uppgiften att i denna egenskap framställa allt det som densamma representerar af nya förmögenheter samt sålunda antieipera framtiden. Jaget är ju nämligen icke allenast det absolut nya, som aldrig

förr varit och icke någonsomhelst annorstädes är; det betecknar ju äfven, i sina högsta representanter, en fortbildning inom det organiska lifvets kedja, en ny differentiering af den objektiva verkligheten, latenta krafter, vordna uppenbara,3f) MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

nya förmögenheter bildande sig med nya organ, nya sinnen, nya känslor, nya idéer och nya ideal. All egentlig omdaning sker genom personligheten; den är intet, annat än en sådan personlighets eget lif; och konsten är manifestationen af denna kulturutveckling genom personligheterna.

Naturalismen, den objektiva naturalismen, är hvarken i teori eller i praxis en sådan diktning. Den har satt. sig väsen och uppgift helt annorlunda. Den har medvetet sänkt nivån för sin verksamhet och därmed äfven nivån för sin kulturella ställning. Den har icke förstått häfda sin egenart såsom något absolut skiljaktigt från exempelvis forskningen och såsom ett rent positivt kynne. Den har varit polemisk och negativ; den har varit kulturhistoria och resumé; men den har icke varit skapande, siande. Den har varit gestaltning af det som är, är till för allas fem sinnen och medvetande; men den har, medvetet och enligt teori, hållit sig borta från det vardande, det som kan förnimmas blott af det sjette sinne, hvilket just utgör den skaldiska förmögenheten och hvilket ensamt kan skönja denna nya värld, som dagas inne i själen. Den har gestaltat sig på detta sätt, emedan den utgått ifrån en världsåskådning, enligt hvilken den objektiva verkligheten är det väsentliga. Konsten kan endast därigenom komma till sin rätta formel igen, sin trefnad och sitt fulla lif, att dess vigda utkorade i suverän själftillit vända omvärlden ryggen och lyssnande lägga örat lätt intill det egna inre; deskola

Materialismen.50 MATERIALISMEN I SKÖNLITTERATUREN.

då höra århundradets anda fara hän öfver deras hufvuden såsom ett tomt, blåsande väder, medan helt andra visor stiga upp till dem ur djupen, med klang af djupen som Nietzsehes midnatlshymn.Den utländska kritikens omdömen om

OLA HANSSON.

i»— Den talangfulle unge svenske kritikern trädde för tre är sedan för första gängen inför tysk publik och har sedan dess förskaffat sig ett uppmåritsammadl och aktad! namn.» (»Blätter fiir literariBclie Unterhaltung», Leipzig.)

»I ' HvardagsJevinnor' analyserar han utomordentligt fint en del egendomliga psykologiska fall, liksom han i 'Det ringa Skandinavien' med stor poetisk finkänslighet och säkert behärskande af sitt ämne behandlar Skandinaviens politiska och kulturförhållanden.» (»Kölnische Zeitung».)

»— Hans smä noveller äro oöfverträffade i behag Och i handlingens enkelhet. — En kostbar liten novell, ett moget, stort konstverk är skizzen Husvill. — Där är förf. hell sig själf. Han är en afkomling af en gammal, vid jordtorfvan bunden bondesläkt, och han är en modern, nervös författare. Tragiken i en sådan dubbelnatur har Hansson velat framställa, och det har lyckats honom underbart.»

(Fritz Mnuthner i »Deutschland», Berlin.)

»Ola Hansson är utan gensägelse en betydande talang. Han har en skärf blick för psykologiska hemligheter, hans forskaröga tränger in i människosjälens hemligaste vrår, och hans stil är utomordentligt innerlig, pà samma gäng den smyger sig tätt intill tanken. Han har något plastiskt i sitt framställningssätt, som tvingar läsaren att se hvad han ser och pä det vis han sett.»

(»S:t Pef.ersburger Zcitung.»)

»Ola Hansson är redan sedan längre tillbaka ingen främling mer för läsarne af denna tidskrift; de hafva lärt känna och värdera honom säsom en mästerlig essayist och säsom en psykologisk djup novellist. — Han är en hell igenom egendomlig litterär företeelse; nutidens nervösa lif pulserar i honom och ger sig tillkänna i ett framställningssätt, som bjuder på en rikedom af de mest olikartade färgtoner.»

(»Nord nnd Siid-', utgifven af Ptuil Lioduu, Breslau.)Albert Bonniers förlag.

Populär-Vetenskapliga Afhandlingar,

1. Kärleken. En psykologisk studie àf Charles

Ttichet. 50 öre. »Skrifven i en klar, bevisande, delvis fängslande stil. Sanningen af livad lian säger och påstår kan icke resoneras bort. — Först som sist må vi nämna att förf. behandlar ämnet som en verklig vetenskapsman d. v. s. med iakttagande af moralitetens fordringar. — Boken är lätt läst och äfven lätt fattlig.» (HufVudstudsbladet.)

2. Lyxen af Émile de Laveletje. 60 öre.

& Materialismen i skönlitteraturen af Ola Hansson. 50 öre.

4: Konsten att förlänga lifvet af

prof. Wilh. Ebstein. Pris cirka (50 öx-e (utkommer inom kort).

OLA HANSSON:

Kärlekens Trångmål.

Berättelser från Skåne.

Husvill. — En sommar-episod. — Hafsfåglar. Hos huldran.

2: 50.